

УДК 159.922:72

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2020.2.7>

Царькова О. В.,

доктор психологічних наук,
доцент кафедри психології

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Шульга О. С.,

практичний психолог

Комунального підприємства «Дніпропетровська психіатрична клінічна лікарня»

Дніпропетровської обласної ради

СИСТЕМА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

SYSTEM OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

У статті здійснено спробу розгляду особливостей інклюзивної системи в Україні. Розглянуто теоретичні засади щодо розв'язання наявної проблеми, схарактеризовано основні наукові підходи вивчення особливостей інклюзивної системи в Україні. Досліджено основні принципи, мету й завдання інклюзивної освіти та проаналізовано позитивні аспекти залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів. Доведено, що в основу інклюзивної освіти має бути покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

Наголошено, що з розвитком демократичного суспільства, яке гарантує право кожного громадянина на активну участь у житті цього суспільства, приходять нове розуміння понять «інвалідність», «вади розвитку», «інтеграція» тощо. Доведено, що проблема, яка стоїть перед інклюзивною школою, полягає в розробленні особистісно-орієнтованих педагогічних методів, які б забезпечили успішне навчання всіх дітей, у тому числі й дітей з розумовими чи фізичними розладами.

Указано, що пріоритетними напрямками є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя. Акцентовано, що якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються й реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Наголошено, що якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Робиться наголос на тому, що необхідність розвитку системності в державному регулюванні галузі освіти визначається такими моментами: невизначеністю й різноманітністю продуктів освіти в одному й тому ж освітньому процесі; специфікою попиту та пропозиції на ринках освітніх продуктів і недосконалістю ринкового механізму в освіті; невідповідністю змісту й форм державного управління освітою інноваційної сутності освітніх процесів і нової ролі галузі освіти в постіндустріальному суспільстві.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивна школа, форми інклюзивної освіти.

The article attempts to consider the features of the inclusive system in Ukraine. We consider the theoretical principles for solving an existing problem, describe the main scientific approaches to the studying of the features of the inclusive system in Ukraine. The main principles, goals and objectives of inclusive education were explored and the positive aspects of involving children with special needs in general education institutions were analyzed.

The article attempts to consider the features of the inclusive system in Ukraine. Theoretical principles for solving the existing problem are considered, the main scientific approaches to studying the features of the inclusive system in Ukraine are characterized. The basic principles, goals and objectives of inclusive education are studied and the positive aspects of involving children with special needs in secondary schools are analyzed. It has been proven that inclusive education should be based on an ideology that excludes any discrimination against children, which ensures equal treatment of all people, but creates special conditions for children with special needs.

It is emphasized that with the development of a democratic society, which guarantees the right of every citizen to actively participate in the life of this society, comes a new understanding of the concepts of “disability”, “developmental disabilities”, “integration” and so on. It has been proven that the problem facing an inclusive school is to develop personality-oriented pedagogical methods that would ensure the successful learning of all children, including children with mental or physical disorders.

The article states that the priority areas are to promote the social, emotional and cognitive development of each child so that he feels a unique, full participant in public life. It is emphasized that the quality of the educational process is largely determined by the extent to which the potential opportunities for learning and development of each child, its individual characteristics are taken into account and implemented. It is emphasized that no matter what the physical or mental limitations, the child always has reserves for development, the use of which can significantly improve the quality of life.

The article emphasizes that the need to develop a system in the state regulation of education is determined by the following points: uncertainty and diversity of educational products in the same educational process; the specifics of supply and demand in the markets of educational products and the imperfections of the market mechanism in education; inconsistency of the content and forms of state management of education with the innovative essence of educational processes and the new role of the education sector in the post-industrial society.

Key words: *Inclusiveness, inclusive education, inclusive school, forms of inclusive education.*

Постановка проблеми. Глобалізація, масштабні та кардинальні зміни структури й характеру світового економічного, соціального та особистісного розвитку, а також інші стрімкі зміни, що відбуваються в сучасному світі, зумовили модернізацію всіх сфер суспільного життя, передусім системи освіти як фундаментальної основи інноваційного суспільства.

Протягом довгого часу діти з обмеженими можливостями здоров'я були ізольовані від суспільства, замкнуті в особливому соціумі, в особливих соціальних, більше того, державних інститутах. Актуальною у зв'язку з цим стає проблема розробки та реалізації стратегій удосконалення системи шкільної освіти, що відіграє особливу роль у формуванні й розвитку унікального потенціалу кожного члена суспільства, що, у свою чергу, може розглядатися як невіддільна умова забезпечення можливості процвітання суспільства на сучасному етапі його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Серед найбільш відомих закордонних учених, котрі розробляли проблеми вищої школи, можна назвати Ф. Альтбаха, Г. Келлі, К. Павловського, А. Річардса, П. Скотта та ін. Досить ґрунтовно й усебічно досліджують розвиток сучасної вищої школи російські вчені, а саме: А. Галаган, Б. Гершунський, О. Ліферов, В. Садовничий та ін.

В Україні питання реформування вищої освіти вивчали такі фахівці, як В. Андрущенко, М. Згуровський, К. Левківський, В. Козаков, К. Корсак, М. Степко та ін.

Інклюзія – це процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, це політика й процес, що дає можливість усім дітям брати участь у всіх програмах [9].

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [9].

Одним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх потреб у шкільному середовищі та поза його межами.

При визначенні сутності інклюзії важливо звернути увагу на чотири елементи, які ілюструють її характерні особливості:

1. Інклюзія – це процес. Важливо зазначити, що інклюзія має розглядатися як постійний пошук ефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому разі відмінності розглядаються як позитивне явище, яке стимулює навчання дітей і дорослих.

2. Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод і їх подоланням. Відповідно, вона включає проведення комплексної оцінки, збирання інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці.

3. Інклюзія передбачає присутність, участь і досягнення. «Присутність» у цьому контексті розглядається як надання можливості навчатися в загальноосвітньому навчальному закладі та пристосування, необхідні для цього; «участь» розглядається як позитивний досвід, якого набуває учень у процесі навчання, і врахування ставлення учня до самого себе в цьому процесі; «досягнення» розглядається як комплексний результат навчання упродовж навчального року, а не лише результати тестів та екзаменів.

4. Інклюзія передбачає певний наголос на ті групи учнів, які підлягають «ризикові» виключення або обмеження в навчанні. Це визначає моральну відповідальність перед такими «групами ризику» й гарантування їм можливості участі в освітньому процесі.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

Інтеграція – зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими освітніми потребами в регулярний освітній простір. Ми пристосовуємо учня до вимог школи.

Як проміжний етап розвитку інклюзивної системи освіти можна вважати процес інтеграції, який також має кілька типів:

1. Соціальна інтеграція. Діти з особливими потребами можуть брати участь разом з іншими дітьми в позакласній діяльності, такій як харчування, ігри, екскурсії тощо, як у дошкільних навчальних закладах, так і в загальноосвітніх навчальних закладах, однак вони не навчаються разом.

2. Функціональна інтеграція. Як діти з особливими потребами, так і їхні однолітки навчаються в одному класі. Існує два типи такої інтеграції: часткова інтеграція й повна інтеграція. При частковій інтеграції діти з особливими потребами навчаються в окремому спецкласі або відділенні школи та відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи, тоді як при повній інтеграції такі діти проводять увесь час у загальноосвітніх класах. Саме останній тип інтеграції можна розглядати як справжню освітню інтеграцію.

3. Зворотна інтеграція. Про такий тип можна говорити тоді, коли здорові діти відвідують спецшколу.

4. Спонтанна або неконтрольована інтеграція. Відбувається тоді, коли діти з особливими потребами відвідують загальноосвітні класи без отримання додаткової спеціальної підтримки. Існують причини вважати, що в багатьох країнах чимала кількість таких дітей становить більшу частину тих, кого залишають навчатися на повторний рік [6].

Останнім часом поняття інтеграції замінюється терміном «інклюзія», який має дещо розширений контекст: інтеграція зображує спробу залучити учнів з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл, а інклюзія передбачає пристосування шкіл і їх загальної освітньої філософії та політики до потреб усіх учнів, як обдарованих дітей, так і тих, котрі мають особливі потреби.

Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки це – особлива система навчання, яка охоплює весь різноманітний контингент учнів і диференціює освітній процес, відповідаючи на потреби учнів усіх груп і категорій. «Інклюзію в освіті можна розглядати як один із багатьох аспектів інклюзії в суспільстві загалом».

Останніми десятиліттями в більшості країн Західної, а тепер і Центральної Європи відбуваються докорінні зміни в законодавстві, розумінні та забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Разом із вибором Україною незалежного та демократичного напрямку розвитку суспільства, визнанням нашої державою у 1991 році Конвенції ООН «Про права дитини» посилилася увага до якості

й доступності освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Так, Конвенція ООН «Про права дитини» зазначає, що «усі діти мають право на освіту, і, як наслідок цього, право на прогрес» [7].

Характерно, що з розвитком демократичного суспільства, яке гарантує право кожного громадянина на активну участь у житті цього суспільства, приходять нове розуміння понять «інвалідність», «вади розвитку», «інтеграція» тощо. Нині всі вищезгадані терміни щодо дітей поступаються новому – «діти з особливими освітніми потребами», що однаковою мірою стосується як інвалідності у важкій формі, так і середніх за ступенем порушень.

Такий підхід пояснюється тим, що явище «недостатності» або «інвалідності» передбачає втрату або дефіцит фізичної та розумової спроможності, але ж спроможність учитися безпосередньо залежить не від стану окремих органів або ж їх фізіологічної функціональності, а, радше, від психологічної функціональності.

Отже, акцент зсувається від внутрішніх проблем дитини до системи освіти, яка надає підтримку дитині в навчанні, визнає її сильні якості та задовольняє всі її індивідуальні потреби.

В основних законах України про освіту зустрічаються такі терміни: «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» та «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах» [2].

Один із останніх нормативних документів – Наказ Міністерства освіти і науки України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» – використовує низку термінів: «молодь з інвалідністю», «діти з тяжкими порушеннями розвитку», а також «діти з особливими освітніми потребами».

Зазначені терміни зображають медичну модель, яка розглядає ваду здоров'я як характеристику особи, що може бути спричинена хворобою, травмою чи станом здоров'я і, відповідно, потребує медичного чи іншого втручання з метою «корекції» відповідної проблеми особи.

Природно, що реакцією суспільства в контексті медичної моделі є забезпечення лікування, реабілітації та соціальної допомоги, такої як спеціальна освіта й пенсія. Іншими словами, мається на мету зробити життя людини з особливими потребами до певної міри «нормальним» шляхом забезпечення їй, зокрема, економічних та освітніх можливостей.

Медична модель (сегрегація) – початок ХХ століття – середина 60 років ХХ століття. Ця модель

припускає, що людина з проблемами розвитку – хвора людина, яка потребує довготривалого догляду й лікування, що найкращим чином може здійснюватися в спеціальних закладах [3].

Модель нормалізації (інтеграція) – ХХ століття, середина 60-х років – середина 80-х років. Ця модель у період 60-х років визначала політику в ставленні до дітей з особливостями психофізичного розвитку. У цей період стає нормою процес інтеграції дітей з особливостями розвитку в середовище звичайних однолітків [3].

Інтеграція в цьому контексті розглядається як процес асиміляції, що вимагає від людини прийняття норм, характерних для культури, що домінує. Людина має бути «готовою» до прийняття в суспільство.

В основі поняття «нормалізація» лежать такі положення: дитина з особливостями розвитку – людина, яка розвивається, здатна освоювати різні види діяльності; суспільство має визнавати це й забезпечувати умови життя, максимально наближені до загальноприйнятої норми.

Соціальною моделлю (залучення, інклюзія) – ХХ століття, середина 80-х років – теперішній час. В основі соціальної моделі лежить положення: людина не зобов'язана бути «готовою» для того, щоб брати участь у житті суспільства, учитися в школі, працювати.

Соціальна модель спрямована на зміни в суспільстві так, щоб воно забезпечувало рівну участь своїх громадян у здійсненні їхніх прав і надавало їм таку можливість.

З часу ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини дедалі більшого визнання та поширення набуває соціальна модель, більше пов'язана з дотриманням прав людини [12].

На протигагу медичній моделі, соціальна модель розглядає проблему здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості, оскільки вона (проблема) зумовлена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з особливими потребами та виробничі норми, архітектурну безбар'єрність і транспорт.

Термін «особливі освітні потреби» приходять разом із появою терміна «інклюзивна освіта» як варіативна модель спеціальній освіті.

Розвиток і функціонування окремої, спеціальної системи освіти завжди вважалися проявом турботи про дітей з особливими потребами. Однак таке бачення системи спеціальної освіти почало поступово змінюватися в більшості країн світу.

Знання, досвід, обладнані приміщення досі мають велике значення, проте сегрегація учнів тепер розглядається як неприйнятна й така, що

порушує право дитини на освіту. Загальне бачення цього питання полягає в тому, що більшість дітей з особливими потребами мають навчатися разом зі своїми однолітками у звичайних умовах.

Одним із результатів такого підходу вважається створення єдиної освітньої системи, яка охоплюватиме учнів різних категорій.

Проблема, яка стоїть перед інклюзивною школою, полягає в розробці особистісно-орієнтованих педагогічних методів, які б забезпечили успішне навчання всіх дітей, у тому числі й дітей з розумовими чи фізичними розладами.

Основний принцип створення інклюзивної школи полягає в тому, що всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними.

Інклюзивні школи мають визнавати й урахувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання, а також забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, запровадження організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами.

Реалізації інклюзивної моделі освіти потребує розв'язання низки завдань:

- Організувати навчально-виховний процес, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей.
- Розробити систему надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами.
- Створити позитивний клімат у шкільному середовищі та поза його межами [13].

Якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються й реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Більшість дітей з особливостями психофізичного розвитку може навчатися в загальноосвітніх школах за умови реалізації моделі інклюзивної освіти.

Пріоритетними напрямками є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя.

Як зазначалося вище, інклюзивна модель освіти охоплює:

- систему освітніх послуг, а саме: адаптацію навчальної програми та плану, фізичного сере-

довища, методів і форм навчання, використання чинних у громаді ресурсів, залучення батьків;

- співпрацю з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до потреб дітей;
- створення позитивного клімату в шкільному середовищі [4].

Складники моделі інклюзивної освіти:

1. Командний підхід. Запорукою успішної реалізації моделі інклюзивної освіти є ефективна співпраця вчителів, відповідних фахівців, батьків та учнів. Усі спеціалісти з проблем розвитку дітей є важливими помічниками й партнерами вчителів.

У школі має бути створена своєрідна мережа підтримки. Усі працівники та адміністрація школи, усі, хто працює з дитиною з особливими освітніми потребами, мають допомагати один одному, обмінюватися знаннями, намагатися максимально використовувати місцеві ресурси для досягнення головної мети – реалізації дитиною її потенційних можливостей та підготовки її до незалежного

Команда – це група людей, у яких є спільна мета, які співпрацюють, щоб досягти більшого, ніж кожен із них здатен досягти самотужки.

Характерні риси командної роботи з дитиною, яка має особливі потреби:

- Рішення стосовно методів роботи з дитиною приймаються колективно; члени команди несуть колективну відповідальність за результати.
- Батьки є рівноправними членами команди.
- Усі члени команди мають рівний статус і вважаються однаково важливими.
- Знання й уміння представників різних дисциплін інтегруються під час розробки та реалізації навчального плану роботи з дитиною.
- Життя в суспільстві.
- Задоволення індивідуальних потреб дітей.
- Розробка індивідуальних навчальних планів і реалізація завдань, визначених у них.
- Проведення необхідних адаптацій і модифікацій.

Індивідуальний навчальний план – формальний документ, який містить детальну інформацію про дитину й послуги, які вона має отримувати. Він розробляється командою педагогів і фахівців, об'єднує їхні зусилля з метою розробки комплексної програми роботи з дитиною й водночас визначає, які саме послуги надаватиме кожний фахівець.

Батьки є активними учасниками розробки індивідуального навчального плану, оскільки вони знають своїх дітей краще за інших. Індивідуальний навчальний план визначає необхідні адаптації/модифікації та слугує підґрунтям для

подальшого планування навчальних занять. Він розробляється й реалізується для кожного учня з особливими освітніми потребами.

2. Адаптація/модифікація. Щоб досягти успіху та задовольнити різноманітні потреби учнів, зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами й іншими відмінностями, педагогам необхідно змінювати методи навчання, навчальне середовища, матеріали тощо. Ці зміни або пристосування до потреб учнів відбуваються через адаптації або модифікації.

Адаптація змінює характер навчання, не змінюючи зміст або поняттєву сутність навчального завдання.

Модифікації навчання – модифікації змінюють характер навчання, змінюючи зміст або поняттєву складність навчального завдання.

3. Співпраця з батьками. Сучасна освітня філософія, зорієнтована на особистість дитини, ґрунтується на положенні, що батьки є її першими та головними вчителями. Дедалі більше педагогів з повагою ставляться до навчального процесу, який відбувається вдома, і будують свою роботу з урахуванням інтересів дітей і їхніх родин. Оскільки до загальноосвітніх закладів почали залучати дітей з особливими освітніми потребами, постійна співпраця з їхніми сім'ями має ще більше значення.

У процесі навчання таких учнів дуже важливо враховувати інтереси, пріоритети й турботи сімей. Батьки дітей з порушеннями психофізичного розвитку мають працювати в тісному контакті з учителями та іншими фахівцями під час розробки й реалізації навчальних планів, їх адаптації, організації навчального середовища тощо.

Принципи педагогічної діяльності орієнтованої на інтереси сім'ї:

- Визнання того, що сім'я є елементом стабільності в житті дитини, тоді як педагоги можуть весь час змінюватися.
- Ефективне співробітництво педагогів з батьками та іншими фахівцями.
- Регулярний обмін з батьками повною та неупередженою інформацією стосовно їхніх дітей.
- Запровадження в навчальному закладі політики й системи послуг, які забезпечують сім'ям необхідну емоційну та фінансову підтримку.
- Розуміння й урахування потреб дітей під час розробки навчальних та інших програм.
- Заохочення і створення умов для взаємної підтримки батьків.
- Розуміння унікальності кожної сім'ї, повага до різних методів навчання й виховання дітей, що застосовуються батьками.

– Турбота про те, щоб послуги, які надаються родинам, були комплексними, скоординованими, гнучкими, доступними та відповідали потребам кожної родини.

4. Створення позитивної атмосфери в дитячому середовищі. У класах (школах), де навчаються учні з різними рівнями розвитку та здібностей, педагоги мають підтримувати один одного в застосуванні найефективніших стратегій навчання. Якщо в школі створено доброзичливу, невимушену атмосферу, якщо тут визнають унікальність кожного (і педагога, й учнів) і підтримують їх, це суттєво підвищує ефективність навчання.

Школа, клас мають стати рідними для учнів і їхніх родин. Батьки почуватимуться спокійніше, якщо будуть також залучені до навчально-виховного процесу. Постійна соціальна взаємодія в різноманітних умовах, за різних обставин, у різних ситуаціях зближує учнів, виробляє емпатію, прихильність один до одного, усвідомлення індивідуальності кожного, відчуття захищеності [8].

Інклюзивна школа – навчальний заклад, який забезпечує інклюзивну модель освіти як систему освітніх послуг, зокрема передбачає адаптацію навчальних програм і планів, фізичного середовища, методів і форм навчання, залучення батьків, співпрацю з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створення позитивного клімату в шкільному середовищі. Школам необхідно знаходити шляхи, які б забезпечували успішне навчання всіх дітей, включаючи дітей, які мають фізичні чи розумові розлади [12].

Проблема, яка стоїть перед інклюзивною школою, полягає в розробленні особистісно орієнтованих педагогічних методів, які б забезпечили успішне навчання всіх дітей, у тому числі й дітей з розумовими чи фізичними розладами.

Основний принцип створення інклюзивної школи полягає в тому, що всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними. Інклюзивні школи мають визнавати й урахувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання, а також забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, запровадження організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами [5].

Реалізація інклюзивної моделі освіти потребує розв'язання низки завдань:

1. Організувати навчально-виховний процес, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей.

2. Розробити систему надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами.

3. Створити морально-психологічний комфорт у шкільному середовищі та поза його межами [10].

Якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Більшість дітей з особливостями психофізичного розвитку може навчатися в загальноосвітніх школах за умови реалізації інклюзивної моделі освіти. Пріоритетними напрямками є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя.

Відтак сьогодні важко адаптувати багато шкіл до вимог інклюзивної освіти, тому на етапі її впровадження існують школи з окремими інклюзивними класами.

Інклюзивна модель освіти охоплює:

1. систему освітніх послуг, зокрема адаптацію навчальної програми та плану, фізичного середовища, методів і форм навчання, використання наявних у громаді ресурсів, залучення батьків;

2. співпрацю з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до потреб дітей;

3. створення позитивного клімату в шкільному середовищі [11].

Багато педагогів здійснюють адаптацію навчання, уважаючи, що саме така практика і є гарним навчанням. Наприклад, учитель може записувати ключові слова крейдою на дошці, зображувати ці слова: вивісити на стіні графік роботи в класі, щоб допомогти учням організувати свій час; або надати учням кілька вербальних підказок під час переходу до іншого виду діяльності тощо. Хоча загальна адаптація навчання може суттєво допомогти учням з порушеннями розвитку брати участь у роботі, їм можуть знадобитися більш індивідуалізовані адаптації та модифікації.

Адаптація дає вчителю змогу розширити обсяг методів навчання, урахувати вікові потреби учнів, їхні інтереси та різноманітність. Адаптація також покликана допомогти окремим учням компенсувати їхні фізичні, інтелектуальні або

поведінкові відмінності й труднощі. Учителі здійснюють адаптацію, щоб надати дітям рівні можливості для участі в процесі навчання.

У деяких випадках певні види адаптації задовольняють загальні потреби учнів з порушеннями розвитку. Так, наприклад, під час навчання дітей, які мають порушення слуху, важливо уникати ситуацій, коли ви стоїте спиною до учня, коли у вас за спиною горить яскраве світло, коли ваш артикуляційний апарат не видно; під час роботи з учнем, який страждає на травматичне ураження мозку з характерним зниженням витривалості й підвищеною втомлюваністю, педагогу, коли це необхідно, варто робити перерви, аби учень відпочив.

Учителю необхідно докласти зусиль, аби залучити батьків/членів родини учня до процесу пошуку ідей стосовно адаптації. Сім'ї дітей з особливостями розвитку часто мають значний досвід здійснення адаптації в себе вдома. Крім участі у створенні індивідуального навчального плану, члени родини можуть пропонувати свої ідеї упродовж усього навчального року. Наприклад, розпитайте членів сім'ї про всі види адаптацій, які вони використовують удома.

Залучіть їх до обговорення, яку допомогу вони можуть надати дитині в процесі вивчення чогось нового. Крім того, коли ви створюєте учневі адаптацію, рекомендується обговорити з батьками, як вони могли б здійснити її вдома.

Серед позитивних аспектів залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл варто зазначити таке:

- діти почуваються потрібними, бажаними, стають самостійнішими;
- змінюються поведінка, ставлення до навчання й оточення;
- діти успішно адаптуються в колективі, у них з'являються нові друзі, зникає відчуття ізольованості;
- відбуваються швидкі та помітні зміни в розвитку;
- діти значно вдосконалюють свої вміння й навички, намагаються краще читати, писати, малювати (це простежується в дитячих роботах);
- навчаються в ровесників соціального досвіду;
- здорові діти накопичують позитивний досвід взаємодії;
- усі діти сприймають один одного як рівних;
- здорові діти стають добрішими, милосерднішими;
- забезпечується співпраця, співпереживання, співдружність;

– діти з особливими потребами починають почуватися комфортно;

– педагоги мають додаткові можливості розвинути та продемонструвати свою педагогічну майстерність і творчість [1].

Для успішного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку інклюзивна школа реалізує програму психолого-педагогічного супроводу із залученням кваліфікованих логопедів, дефектологів, психологів, соціальних педагогів, асистентів учителів та інших фахівців.

Супровід навчання й виховання дітей з особливими потребами ґрунтується на таких засадах:

- доступність усіх форм навчання та освітніх послуг;
- запровадження спеціальних технологій та адаптивних технічних засобів навчання;
- індивідуалізація й адаптація навчальних програм з урахуванням потреб і можливостей дитини;
- поєднання традиційних та інноваційних підходів до розвитку дитини з особливими потребами;
- створення сприятливих умов для соціалізації, самовизначення та самореалізації школярів;
- професійна орієнтація, підготовка до вибору майбутньої професії.

Психолого-педагогічний супровід розглядається як цілісна діяльність, командна взаємодія (учителів, асистентів учителя, батьків, практичного психолога, соціального педагога, логопеда, медпрацівників та інших фахівців), що поєднує такі взаємопов'язані компоненти:

1. Систематичне дослідження психолого-педагогічного статусу дитини (відповідність тих вимог, які ставить перед нею школа, особливостям розвитку школяра), динаміки її психічного розвитку в процесі шкіл.

2. Створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості учнів та їхнього успішного навчання.

3. Створення спеціальних соціально-психологічних умов для надання допомоги дітям, які мають проблеми в розвитку й навчанні [2].

Психологічний супровід дітей з особливими потребами передбачає:

1. Психологічну діагностику дітей (первинне діагностування на етапі вступу дитини до школи з метою вивчення сильних і слабких сторін розвитку особистості, виявлення й розв'язання проблем, що виникають у процесі інтеграції її в освітній простір, проведення діагностичних мінімумів на різних етапах навчання дитини в школі з метою вивчення динаміки її

розвитку та подолання можливих труднощів під час кризових періодів).

2. Надання психологічної підтримки педагогам (створення на основі отриманих даних індивідуальних карт учнів і розробка індивідуальних навчальних планів, здійснення адаптацій і модифікацій для дітей з особливостями психофізичного розвитку).

3. Психологічну підтримку батьків. Спільно зі студентами викладач з'ясовує негативні моменти, що мають місце в інклюзивному класі [2].

Висновки. Вивчення особливостей системи інклюзивної системи в Україні дає змогу сформулювати такі узагальнені висновки.

1. Освіта – багатоаспектний складний об'єкт управління, керована система, яка поділяється на безліч самостійних, цілісних підоб'єктів впливу, що керує. Ними є освітні установи, освітні програми, освітній процес і його результати.

Необхідність розвитку системності в державному регулюванні галузі освіти визначається такими моментами: невизначеністю й різноманіттям продуктів освіти в одному і тому ж освітньому процесі; специфікою попиту і пропозиції на ринках освітніх продуктів і недосконалістю ринкового механізму в освіті; невідпо-

відністю змісту й форм державного управління освітою інноваційної сутності освітніх процесів і нової ролі галузі освіти в постіндустріальному суспільстві.

2. Інклюзія – це процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, це політика й процес, що дає можливість усім дітям брати участь у всіх програмах.

3. Для успішного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку інклюзивна школа реалізує програму психолого-педагогічного супроводу із залученням кваліфікованих логопедів, дефектологів, психологів, соціальних педагогів, асистентів учителів та інших фахівців.

4. Супровід навчання та виховання дітей з особливими потребами ґрунтується на таких засадах: доступність усіх форм навчання й освітніх послуг; запровадження спеціальних технологій та адаптивних технічних засобів навчання; індивідуалізація й адаптація навчальних програм з урахуванням потреб і можливостей дитини; поєднання традиційних та інноваційних підходів до розвитку дитини з особливими потребами; створення сприятливих умов для соціалізації, самовизначення та самореалізації школярів; професійна орієнтація, підготовка до вибору майбутньої професії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Київ : Юридична думка, 2004. Том 1 : Загальна частина / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). 584 с.
2. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами / Л.В. Борщевська, А.В. Зіброва, І.Б. Іванова та ін. Київ : Український інститут соціальних досліджень, 1999. 79 с.
3. Гокіна Л. Організація психологічного супроводу дітей із відхиленнями у розвитку. *Дефектолог.* 2007. № 12. С. 3–10.
4. Мартемьянов В.С. Хозяйственное право. Москва : БЕК, 1994. Том 1 : Общие положения : курс лекций. 312 с.
5. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва : Дело, 1991. 701 с.
6. Нижник О. Допомога дітям з особливими потребами: Психолог. Київ : Главник, 2004. 123 с.
7. Олпорт Г.В. Личность в психологии. Москва : КСП+ ; Санкт-Петербург : Ювента. При участии психологического центра «Ленато», 1998. С. 103–112.
8. Психология личности в трудах отечественных психологов / составитель Л.В. Куликов. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 480 с.
9. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. *Теория и практика психодиагностики.* Санкт-Петербург : Речь, 2003. 624 с.
10. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. 490 с.
11. Степанец Н.В. Психологічні основи життєвої компетентності. *Крок за кроком до життєвої компетентності та успіху* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Латі К, 2003. С. 44–46.
12. Токіна Л. Організація психологічного супроводу дітей із відхиленнями у розвитку. *Дефектолог.* 2007. С. 63.
13. Трофімов Ю.Л., Пушкар В.В. Методологічні проблеми дослідження ціннісно-сислової сфери людини. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія «Психологічні науки»* / ред.: О.Ф. Явоненко. Чернігів, 2002. Вип. 17. С. 114–117.